

к49

3591-р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

КЛІВАДЕНКО НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

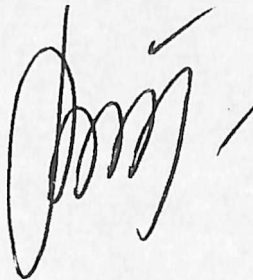
УДК 1(092)(477)(043.3)

**ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА В.ШИНКАРУКА
(ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)**

09.00.05 – історія філософія

АВТОРЕФЕРАТ

на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2013

9064

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, доцент
Уваркіна Олена Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, професор кафедри
соціальної філософії та філософії освіти.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Сторіжко Людмила Василівна,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний інститут»,
професор кафедри філософії;

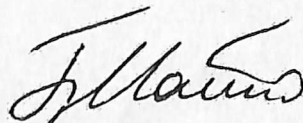
кандидат філософських наук
Фаріон Ольга Олегівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, старший викладач
кафедри філософії.

Захист відбудеться 28 травня 2013 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 26 квітня 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена щонайменше двома причинами.

По-перше, формування та розвиток вітчизняної культури та науки неможливе вивчення та аналізу національного філософського доробку, в тому числі й філософської думки періоду Радянської України. Усунення прогалін в історії вітчизняної філософії дає можливість адекватно відтворити цілісний історичний образ української філософії та визначити її перспективи. На сьогодні історичний поступ філософії залишається поза межами її радянської доби та уникає звернення наукової спільноти до цього періоду через усталену в літературі думку про заідеологізованість філософії марксистсько-ленінізму. Однак історія не має перерви, а філософія в УРСР є однією із форм її існування. Вивчення цього періоду дасть можливість цілісно збагнути і досягнути процес становлення, формування та розвитку сучасної вітчизняної філософської думки.

Окрім того, реконструкція філософії Радянської України в контексті аналізу історичних, соціальних, політичних та культурних умов зазначеного періоду дає змогу зрозуміти унікальність вітчизняної філософії. Оцінка її філософських здобутків дозволяє простежити актуальність та перспективи національного філософування в спектрі світової філософської думки. Вагоме місце в сучасній вітчизняній філософії займає і філософський доробок представника радянської і незалежної України Володимира Іларіоновича Шинкарука (1928 – 2001).

По-друге, звернення до філософського спадку В.Шинкарука в історико-філософському аспекті робить можливим реабілітацію вітчизняної філософії УРСР, а при комплексному підході до його філософських позицій дозволяє встановити напрямки та особливості його філософування й досягнути місце та значення його філософської концепції в генезі розвитку філософської думки. Філософські дослідження В.Шинкарука відзначаються об'єктивністю, глибиною осягнення матеріалу та толерантністю у викладі власної думки. Його філософська позиція є демонстрацією автономії філософії незалежно від соціально-політичних, релігійних чи будь-яких інших умов і є яскравим прикладом безперервності розвитку філософії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є результатом роботи, виконаної в межах наукової теми кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у XXI столітті» (рішення Вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 23 грудня 2010 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні особливостей, місця та значення філософської спадщини В.Шинкарука в історико-філософському аспекті.

Відповідно до мети сформульовані такі завдання дослідження:

- з'ясувати джерелознавчі та методологічні засади дослідження філософської спадщини В.Шинкарука;

- виявити соціальні, політичні та ідеологічні основи становлення філософської позиції В.Шинкарука;

- дослідити особливості розвитку історико-філософської думки В.Шинкарука;

- розкрити напрямки основних філософських ідей В.Шинкарука крізь філософську рефлексію та саморефлексію;

- визначити місце та значення філософії В.Шинкарука у контексті вітчизняної і світової філософської думки.

- обґрунтувати доцільність підходу до визначення філософської спадщини В.Шинкарука як унікального, незалежного, об'єктивного та толерантного способу філософування.

Об'єкт дослідження – специфіка становлення й розвитку історико-філософської думки часів Радянської України і пострадянського періоду.

Предметом дослідження є філософська спадщина В.Шинкарука.

Теоретичною основою дисертації є фундаментальні методологічні принципи філософської концепції В.Шинкарука.

Серед основних **методів**, які дозволили реалізувати поставлену в дисертації мету, варто назвати історичний метод, використаний з метою виявлення теоретико-методологічної та джерельної бази, герменевтичний метод – для дослідження філософських пошуків В.Шинкарука, а також принцип об'єктивності, що дозволив здійснити відповідну оцінку його філософського доробку. Окрім того у дослідженні використано компаративний метод. Для порівняльного аналізу філософії В.Шинкарука в період УРСР та незалежності України, а також для зіставлення його філософської позиції з поглядами представників вітчизняної та світової філософської думки. Для встановлення основних напрямків філософських пошуків київського філософа та вихідних філософських положень застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез. Метод історико-філософської реконструкції дозволив проаналізувати філософію В.Шинкарука в контексті соціальних та політичних умов здійснення його філософування.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного історико-філософського аналізу філософської спадщини В.Шинкарука, на підставі якого була виявлена значущість його філософської позиції в історії розвитку вітчизняної філософської думки. У вітчизняній літературі вперше проведено аналіз філософського доробку київського науковця в історико-філософському аспекті.

Наукова новизна дисертаційної роботи розкривається в теоретичних положеннях, винесених на захист.

Вперше:

- проведено комплексний аналіз філософської спадщини В.Шинкарука з позицій історико-філософської рефлексії, в контексті розвитку сучасної вітчизняної філософської думки;

- обґрунтовано, що вихідні положення філософської позиції В.Шинкарука щодо визначення філософії, діалектики, історії філософії та інших філософських категорій відповідають сучасним філософським тенденціям неомарксизму. Доведено, що заслугою В.Шинкарука у філософії є введення української філософської думки в європейський категоріальний апарат.

Удосконалено:

- уявлення про те, що робота В.Шинкарука на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук «Матеріалізм А.Н.Радищева» хоч і написана в межах ідеології СРСР, демонструє глибину філософських знань молодого науковця, притаманну йому толерантність та об'єктивну гнучкість у викладі матеріалу навіть із позицій марксистсько-ленінського догматизму, що дозволяє позиціонувати цю роботу як провокацію до історико-філософських пошуків та звернення до проблем філософії людини, оскільки вона містить певні екзистенційно-антропологічні засади подальшого формування парадигми філософування В.Шинкарука.

- розуміння факту зацікавленості саме в історико-філософському контексті світоглядними пошуками В.Шинкарука як демонстрації інформаційно насиченого матеріалу з посиланнями на першоджерела, незважаючи на спрямованість його філософських розвідок у сфери гносеології, антропології та соціальної філософії. Він проводить філософський аналіз проблем людини, культури, держави крізь виокремлення філософських акцентів та їх систематизацію і демонструє історико-філософські способи вирішення суспільних завдань.

Набуло подальшого розвитку:

- положення про те, що у зверненні до німецької класичної філософії В.Шинкарука основна увага зосереджена більшою мірою на методологічних засадах філософських концепцій представників німецької філософії, що в історико-філософському контексті демонструє тяглість філософських ідей німецької класики через марксистську філософську позицію та з позиції марксистської і марксистсько-ленінської філософії. Отже, дослідження В.Шинкарука німецької класичної філософії є історико-філософською реконструкцією її значущості для розвитку світової філософської думки.

- на підставі проведеного аналізу звернення В.Шинкарука до німецької класичної філософії, що філософія Гегеля отримала не просто високу оцінку в спадщині вітчизняного науковця, а й протягом всієї філософської діяльності В.Шинкарук продовжує досліджувати гегелівські ідеї освіти, свободи, культури, релігії, філософії, доповнюючи і розвиваючи їх у віру, надію, мрію, любов.

- у своїй філософській концепції вітчизняний науковець у поглядах на державу і громадянське суспільство опирається на історичні форми їх існування та філософське розуміння. В.Шинкарук дає об'єктивну філософську оцінку різних філософських концепцій щодо зазначеної проблематики. Він аналізує їх з позицій історичної та філософської перевірки.

- філософія СРСР є окремим періодом в історії філософії ХХ ст., основною традицією якої був ідеологізований марксизм-ленінізм і характеризується певними здобутками та результатами навіть в умовах ідеологічного контролю. Тому філософська думка Радянського Союзу є повноцінним учасником становлення сучасного процесу філософування пострадянських держав, у тому числі й України.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертації насамперед зумовлено новизною і сукупністю положень, винесених на захист. Враховуючи недостатній рівень висвітлення досліджуваної проблематики в літературі, використані в дисертації підходи та одержані на їх основі теоретичні положення можуть бути методологічною основою для подальшого вивчення питань, пов'язаних із дослідженням історії розвитку вітчизняної філософії.

Результати дисертаційного дослідження філософської спадщини В.Шинкарука (історико-філософський аналіз) можуть бути використані у вітчизняних історико-філософських пошуках, при аналізі філософських проблем гносеології, онтології, методології, а також, в навчальних курсах з історії філософії, історії української філософії, філософії науки, культурології, соціальної філософії та інших філософських дисциплін вищих освітніх закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації і результати дослідження обговорено на Міжнародних, Всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації (Київ, 2010)»; Науково-практичній конференції «Основні напрями модернізації вищої освіти в контексті викликів епохи» (Київ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (Київ, 2012); V Міжнародному форумі «Простір гуманітарної комунікації (Київ, 2012)»; II Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова еліта у розвитку держав (Київ, 2012)»; V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне довкілля: реалії та перспективи» (Київ, 2012).

Результати дисертаційного дослідження висвітлені у 6 одноосібних публікаціях у фахових наукових виданнях України з філософських наук.

Структура та обсяг дисертації зумовлені специфікою предмета дослідження, логікою розкриття проблеми, а також метою і завданнями дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають у себе сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Основний обсяг роботи складає 180 сторінок. Список використаних джерел налічує 26 сторінок і містить 204 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету і головні завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито ступінь наукового опрацювання теми та наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, висвітлено відомості про

апробацію результатів дослідження, його зв'язок із науковими темами і програмами, подано структуру роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічна та джерельна база дослідження філософської спадщини В.Шинкарука», що містить два підрозділи, проаналізовано витoki та з'ясовано методологічне підґрунтя аналізу філософського доробку київського науковця.

Підрозділ 1.1. «Джерельна база дослідження філософської спадщини В.Шинкарука» присвячений огляду літературно-джерельної і історико-філософської бази у висвітленні ступеня опрацювання проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями, а також аналізу філософських поглядів В.Шинкарука в контексті історії розвитку вітчизняної філософської думки.

У літературно-джерельній базі філософська спадщина В.Шинкарука не була цілісним, самостійним та систематичним об'єктом дослідження. Філософія Володимира Іларіоновича в сучасній вітчизняній літературі набула ґрунтовного аналізу в аспекті висвітлення ним екзистенційних вимірів філософсько-антропологічного пізнання та в контексті аналізу розвитку історії філософії в Україні ХХ століття або окремих філософських та методологічних проблем. Також філософський доробок вітчизняного науковця стає об'єктом ґрунтового наукового дослідження у зв'язку з діяльністю Київського національного університету імені Т.Шевченка та Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАН України (Г.Белкіна, О.Жмудський, А.Конверський, Л.Косолапов, В.Кушерець, І.Надольний, В.Немошкаленко, Б.Патон, В.Попов, В.Слюсарчук, В.Табачковський та ін.). Однак на сьогодні немає систематичного та системного аналізу філософії В.Шинкарука, який би вивчав особливості формування, розвитку та основні положення його філософування в контексті історії розвитку вітчизняної філософської думки і світової філософії загалом.

Звернення до філософської спадщини В.Шинкарука в науковій літературі можна поділити на два етапи:

1. Критична оцінка науково-філософського доробку київського філософа з позицій марксистсько-ленінської філософії періоду СРСР. Так, деякі факти з філософії В.Шинкарука в радянській літературі можна знайти в працях радянських дослідників В.Бишовця, В.Горського, В.Гусева, О.Жмудського, І.Молчанова, Л.Ніканорова, Я.Попової, М.Поповича та ін. Однак необхідно акцентувати увагу на тому, що філософія В.Шинкарука в радянській науковій літературі оцінювалася з позицій відповідності її основних положень ідеологічній традиції марксистсько-ленінської філософії.

2. Аналіз та дослідження філософської спадщини В.Шинкарука у сучасній вітчизняній науковій літературі. Окремі аспекти філософії В.Шинкарука розглядалися в контексті праць науковців, які цікавилися проблемою визначення та аналізу філософії Радянського Союзу й української філософії радянського періоду, а також філософії часу її незалежності України (А.Андрос, Н.Баранець, І.Боднар, М.Булатов, Г.Волинка, А.Гусейнов, В.Гусев, Г.Заїченко, Л.Коган, В.Кохановський, В.Лекторський, В.Лісовий, Л.Люкс, Л.Мітрохін, Н.Мозгова, Л.Сторіжко, Е.Надточний, М.Немцев, І.Огородник,

В.Огородник, Н.Овчинніков, А.Огурцов, П.Плотніков, М.Попович, М.Русин, В.Табачковський, Ю.Федів, Я.Юринець, В.Яковлев, І.Яхот та ін.).

В Україні в часи її незалежності проводять конференції, круглі столи та видають окремі наукові збірники, присвячені життю і діяльності київського науковця. Відомості про філософсько-антропологічні зацікавлення В.Шинкарука можна отримати із публікацій Є.Андроса, В.Андрушенка, М.Булатова, Л.Губерського, А.Дондюка, А.Єрмоленка, В.Загороднюка, Г.Зайченко, П.Йолона, А.Конверського, В.Кременя, М.Кисельова, О.Копиленка, В.Кушера, А.Лоя, В.Пазенка, В.Рижка, В.Табачковського, О.Чорного, О.Фаріон, В.Ярошовця та ін.

У дисертаційній роботі, окрім аналітико-критичної літератури, присвяченої дослідженню філософської спадщини В.Шинкарука, безпосередньо вивчено роботи українського філософа. Його філософський доробок складає понад 450 наукових публікацій, рецензій та редагувань філософських видань, визначень в енциклопедичних джерелах, який може бути поділено на дві складові:

1. Філософські шукання в період радянської філософії (окремим пунктом варто виділити наукові дослідження за темою дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: «Про деякі спірні питання у висвітленні філософського змісту праці О.М. Радищева «Про людину, її смертність і безсмертя»», «Философская позиция А.Н. Радищева в трактате «О человеке, его смертности и бессмертии»» та ін.; публікації, присвячені філософським проблемам марксизму-ленінізму: «Первичность материи и вторичность сознания: В помощь пропагандисту», «В.І. Ленін про діалектику суб'єктивного і об'єктивного в процесі відображення свідомістю об'єктивної дійсності», «Буття і бог: Відповідь Д.І. Іваніву село Солотвин Івано-Франківської обл.» та ін. (ці наукові публікації розглядаються як данина марксистсько-ленінській ідеології та необхідність для наукового і фізичного існування науковця в умовах державної політики СРСР); дослідження з проблем діалектики і німецької класичної філософії: ««Капітал» К.Маркса: Питання діалектичного методу», «Матеріалістична діалектика і актуальні питання суспільної практики та наукового пізнання», «Логика, диалектика и теория познания Гегеля: (Проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля)», «Теория познания, логика и диалектика И.Канта (И.Кант как родоначальник немецкой классической философии)», «Единство диалектики, логики и теории познания», «От «Феноменологии духа» к «Науке логики» Гегеля», «В.І. Вернадський і І.Кант. Гуманістичні традиції і сучасність», «Философия Гегеля и современность» та ін.; проблеми науково-технічної революції: «Современная научно-техническая революция и некоторые проблемы ее социальных последствий», «Науково-технічна революція і формування нової людини», «Деякі філософські проблеми сучасної науково-технічної революції», «Прогресс науки и техники – дело партийное» та ін.; проблеми світогляду і гуманізм матеріалістичної філософії: «Велика Жовтнева соціалістична революція і проблеми гуманізму», «Марксизм і гуманізм: До 100-річчя з дня народження В.І. Леніна», «Марксистский гуманизм и проблема

смысла человеческого бытия», «Марксистсько-ленінська філософія і світогляд», «Философские проблемы формирования нового человека», «Гуманизм человеческого бытия», «Мировоззрение и философия (Историко-философский аспект)» та ін.; звернення до історії вітчизняної філософії: «Философское учение Г.С.Сковороды»; був упорядником та редактором зібрання творів Григорія Сковороди, праці «Філософія Григорія Сковороди» та ін.; наукові статті в енциклопедичних виданнях.

2. Філософія періоду незалежності України, де продовжено розгляд проблеми співвідношення діалектики, логіки і теорії пізнання: «До питання про принципи діалектики як методології суспільствознавства», «Діалектика: традиційні та нові підходи»; звернення до проблеми визначення філософії «Какая нам нужна философия» та ін.; В.Шинкаруком видано цикл робіт із суспільно-політичної проблематики: «Громадянське суспільство і громадянська позиція», «Громадянське суспільство, держава, ідеологія», «Громадянське суспільство і громадянська творча діяльність» та ін.; розглянуто вітчизняну філософську проблематику: «Проблема філософії культури у творчості Г.С.Сковороди» та ін.; звернення до антропологічно-світоглядної та культурної складової: «Філософія і культура», «Про смысл буття», «Глобалізація з філософсько-антропологічного погляду: панацея чи проблема?» та ін.; рефлексія на філософію СРСР та радянської України: «Хрущовська відлига»: Нові тенденції в дослідженнях інституту АН України в 60-х роках», «Духовні виміри «відлиги»» тощо.

У підрозділі 1.2. «Теоретико-методологічне підґрунтя аналізу філософської спадщини В.Шинкарука» висвітлено передумови, стан і особливості розвитку філософської концепції В.Шинкарука.

У результаті проведеного аналізу науково-дослідницької бази дисертаційної роботи теоретико-методологічне підґрунтя дослідження філософської спадщини В.Шинкарука (історико-філософський аналіз) визначено на підставі:

- по-перше, з'ясування історико-філософської бази, джерел та соціальних і політичних основ формування філософської позиції В.Шинкарука;

- по-друге, враховуючи історико-філософські та соціально-політичні чинники в Україні ХХ століття періоду УРСР, в дисертації виокремлено особливості формування та розвитку вітчизняної філософської позиції в цілому та філософської концепції В.Шинкарука. Узавши за основу систематизований категоріальний апарат та сучасні наукові дослідження, фундаментальні методологічні принципи філософської концепції вітчизняного науковця, використовуючи сучасну філософську методологію, в дослідженні визначено теоретичне підґрунтя звернення до аналізу філософської спадщини В.Шинкарука в історико-філософському аспекті.

Дослідження спадщини В.Шинкарука (історико-філософський аналіз) базується на засадах комплексного підходу до застосування загальнонаукових та філософських методів дослідження: системного, конкретно-історичного, структурно-функціонального, порівняльного методу, аналізу, синтезу, методу історико-філософської реконструкції. У роботі використано герменевтичний метод для дослідження філософських пошуків В.Шинкарука, а також

компаративний метод. Для порівняльного аналізу філософії київського вченого в період УРСР та незалежності України і для зіставлення його філософської позиції з поглядами представників вітчизняної та світової філософської думки. Апеляція саме до цих методів зумовлена основними принципами дослідження: об'єктивності, історизму, причинності, діалектики. Для досягнення послідовності та цілісності використано системний підхід.

Другий розділ «Соціальні, політичні та ідеологічні основи формування філософської позиції В.Шинкарука», що складається з двох підрозділів, присвячено з'ясуванню та висвітленню основних тенденцій у підходах до визначення філософії СРСР та української філософії як чинників становлення філософії В.Шинкарука.

У підрозділі **2.1. «Філософія СРСР як фактор формування філософської думки»** проведено реконструкцію генези вітчизняної історико-філософської думки, що дає змогу визначити статус української філософії в контексті світової. У роботі обгрунтовано потребу реабілітації та безпосереднього вивчення філософії періоду СРСР.

У зв'язку з цим, актуальним є звернення до філософського спадку представника вітчизняної філософії В. Шинкарука.

В.Шинкарук у вітчизняній науковій літературі визначається як представник радянської філософії. Однак його філософська ініціатива здійснювалася як в часи СРСР, так і в період незалежності України. Філософська позиція науковця є демонстрацією автономії філософії незалежно від соціально-політичних, релігійних чи будь-яких інших умов.

У роботі проведено ретроспективний аналіз філософії В.Шинкарука з урахуванням умов філософії ідеологічного контролю епохи СРСР, що передбачає безпосереднє звернення до проблеми визначення поняття «філософія СРСР» та з'ясування основних факторів впливу на формування його філософської концепції.

На підставі проведеного аналізу доведено, що здобутки філософії СРСР потребують уважного осмислення, оскільки є підґрунтям для сучасного процесу духовного розвитку пострадянських держав, в тому числі й України, а філософію СРСР визначають як період в історії філософії ХХ ст., основною традицією якої був ідеологізований марксизм-ленінізм.

Підрозділ 2.2. «Філософія в Україні і українська радянська філософія як чинники формування філософії В.Шинкарука» присвячено аналізу та з'ясуванню особливостей філософії в УРСР, а також дослідженню світоглядних і соціальних підвалин формування філософської концепції В. Шинкарука.

На основі аналізу наукових досліджень В.Горського, Г.Заїченка, В.Огородника, І.Огородника, В.Табачковського, Я.Юринець та ін. обгрунтовано, що філософія в Україні радянського періоду вирізняється самостійністю та розглядається як унікальна національна філософія.

У цьому підрозділі продемонстровано саморефлексію В.Шинкарука на політику влади та власну філософську позицію періоду УРСР. Так, у дисертаційному дослідженні визначено такі основні чинники впливу на формування філософської думки київського науковця:

1. Вплив марксистсько-ленінської філософії. З одного боку, філософ наполягав на необхідності врахування цього філософського періоду сучасною філософією як такого, що мав безпосередній вплив на формування як філософії загалом, так і його філософського менталітету. Отже, критичний перегляд філософських здобутків зазначеного періоду передусім вимагає об'єктивної оцінки філософського спадку К.Маркса, що є гідною складовою розвитку світової духовної культури і відмінною від філософської ідеології марксистсько-ленінської філософії. В.Шинкарук демонструє, з одного боку, невідповідність і спотворення філософських поглядів представників істинної марксистської філософії ідеологією радянського догматизму, а з іншого – констатує досягнення філософської думки зазначеного періоду навіть в умовах марксистсько-ленінської ортодоксії та виходу за її межі (дослідження з антропології, світогляду, культури, дослідження світової філософської думки, вітчизняної історико-філософської бази та ін.).

2. Друга світова війна. Цю історичну подію В.Шинкарук виокремлює як основний чинник його звернення до філософії. Друга світова війна стала не просто стимулом зацікавлення філософією, а була станом душевного існування. Як і Ж.П.Сартр, український філософ оцінює Другу світову війну як рубіжну подію у формуванні свідомості людства.

3. Окрім історичних та політичних умов, значний вплив на формування філософії В.Шинкарука мали й історико-філософські особливості розвитку вітчизняної філософії.

Третій розділ «Гене́за філософської думки В.Шинкарука» складається із трьох підрозділів. Основна увага зосереджена на дослідженні його наукових пошуків за темою кандидатської дисертації «Матеріалізм А.Н.Радищева», аналізі В.Шинкаруком здобутків німецької класичної філософії та розкритті особливостей історико-філософського підходу.

У підрозділі 3.1. «Дисертація «Матеріалізм А.Н.Радищева» як початок наукового сходження В.Шинкарука» досліджено першу ґрунтовну наукову роботу В.Шинкарука – його дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук на тему: «Матеріалізм А.Н. Радищева».

Акцентовано увага на тому, що ця праця ігнорувалася самим філософом, тобто жодного разу не згадувалася автором ні в науковому, ні в приватному обговоренні, а також оминалась увагою наукової спільноти в зверненні до його філософського спадку (окрім дослідження В.Табачковського). З метою визначення місця кандидатської роботи В.Шинкарука у філософській науці здійснено дослідження щодо визначення відповідності його філософських уподобань обраній темі наукової роботи. У результаті проведеного аналізу в дисертаційному дослідженні зроблено висновок, що відсутність посилань на кандидатську роботу автором є свідченням того, що радянський філософ вже на той час розцінював ідеологічну основу роботи, а саме висвітлення матеріалістичних філософських ідей О.Радищева як підставу щонайменше для нейтральної її оцінки, хоча 1953 рік захисту дисертації вказує на те, що її підготовка відбувалася в умовах періоду «сталінізації» філософії СРСР, що вже визначає жорсткі ідеологічні рамки для наукових робіт.

Важливим, на нашу думку, є те, що В.Шинкарук, витримуючи лінію марксизму-ленінізму при дослідженні матеріалістичних ідей О.Радищева, наполягає на розумінні його філософської концепції як такої, в якій є певні елементи матеріалізму, однак, загалом визначає її як теорію ідеалістичну. Відсутність в О.Радищева прогресивних матеріалістичних ідей виправдовується «рамками історичної епохи», що демонструє як глибину розуміння В.Шинкаруком філософського доробку російського мислителя, так і делікатність в аналізі його філософії, враховуючи ідеократичність філософської позиції в Радянському Союзі.

Варто зазначити, що вітчизняні науковці, аналізуючи кандидатську дисертацію В.Шинкарука, відзначають його свідоме акцентування уваги на проблемі людини. Однак у цьому підрозділі дисертації обґрунтовано те, що зміст дисертаційної роботи не вичерпується екзистенційно-антропологічними пошуками автора та не відображає концентрації самим автором уваги на проблемі людини, оскільки звернення до екзистенційно-світоглядної проблематики людини в кандидатській дисертації зумовлена передусім, об'єктом дослідження – філософською концепцією О.Радищева, оскільки його філософія сконцентрована навколо смисломініантного антропологічного аспекту, про що свідчать назви його творів. Ще одним із чинників звернення в кандидатській дисертації молодого науковця до проблеми людини були історичні особливості філософії XVIII ст., і в Росії в тому числі, на тлі яких формувалися світоглядні орієнтації О.Радищева. Проведення паралелей між філософією О.Радищева, філософською позицією матеріалістичної філософської думки XVIII ст. російського і французького просвітництва та крайнього ідеалізму масонів, філософські пошуки яких центрувались навколо проблеми людини, формує історико-філософський аспект дисертаційної роботи.

Підрозділ 3.2. «Німецька класична філософія у філософському доробку В.Шинкарука» присвячений аналізу викладу проблем співвідношення логіки, діалектики і теорії пізнання у філософських концепціях представників німецького ідеалізму.

Окремим циклом філософських досліджень вітчизняного філософа є роботи з проблем аналізу співвідношення логіки, діалектики і теорії пізнання.

Вказано на те, що в центрі зацікавлення В.Шинкаруком німецькою класичною філософією перебування розуміння часової необхідності виходу за межі догматичної ідеології, обґрунтування філософської актуальності марксизму в контексті сучасних філософських та історико-соціальних реалій, її реконструкції як «передумови марксизму». В.Шинкарук виокремлює два підходи в дослідженнях проблем діалектики: традиційний, до якого варто віднести джерельну базу виникнення діалектики – німецьку класичну філософію та дослідження марксистської філософії, і нові підходи, які формувалися поза межами радянської системи і проводилися представниками європейської філософської думки. Отже, філософський спадок з проблеми дослідження історії та методології діалектики київського філософа, виходячи з його класифікації, можна віднести як до традиційного підходу, який

репрезентований роботами радянського періоду («Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля», «Теорія пізнання, логіка і діалектика І.Канта» та «Єдність діалектики, логіки і теорії пізнання»), так і до нового підходу передусім сюди належать роботи, присвячені проблемам свідомості, культури, людини та ін.

Німецька класична філософія у В.Шинкарука вітчизняними науковцями визначена як точка опори для його антрополого-світоглядних пошуків (В.Табачковський, А.Конверський). Безумовно, не можна не погодитись із такою позицією. Однак, на нашу думку, назва і зміст робіт В.Шинкарука з німецької класики розставляє акценти більшою мірою на методологічних засадах філософування і є історико-філософським дослідженням.

У підрозділі 3.3. «Історико-філософські та соціально-філософські дослідження В.Шинкарука» розкрито історико-філософський підхід у розумінні В.Шинкаруком філософії та його соціально-філософські погляди.

Наукова спадщина В.Шинкарука при вирішенні філософських проблем викладається в історико-філософському аспекті. Не є винятком також і звернення до проблеми дефініції самого терміна «філософія». Однак у цьому аспекті виникає запитання про те, що є антецедентом, а що консеквентом в умовному судженні, тобто чи розуміння філософії вітчизняного філософа визначає історико-філософський контекст філософічних пошуків науковця, чи історико-філософські дослідження київського філософа сформували розуміння предмета філософії. У результаті дослідження обґрунтовано, що В.Шинкарук діалектично поєднував дві форми існування філософії як загальнотеоретичної дисципліни та як історії філософії як дві взаємопов'язані сторони буття філософської думки. Тому у В.Шинкарука філософія як наука і є історією філософії і відображається через історичний процес розвитку та становлення філософської думки. Синтез цих двох підходів висвітлює значущість кожної історичної філософської потуги і демонструє сукупність позачасового змісту історично конкретних філософських систем, які функціонують як об'єднана унікальність філософських особистостей в історико-філософському полі.

У цьому підрозділі висвітлено погляди філософа, присвячені проблемі формування громадянського суспільства, визначення громадянської позиції, місця і ролі держави та її ідеологічних форм тощо.

В.Шинкарук у своїй роботі «Громадянське суспільство і громадянська позиція» (1991), проводячи розуміння цих понять крізь гегелівську та марксистську філософію, констатує, що саме громадянське суспільство є таким базисом держави, що «ініціює зміни в останній», а завданням громадянської позиції є не стільки захист суспільних інтересів, які закріплені в законодавстві, як врахування нових потреб, які випереджають розвиток держави.

В.Шинкарук у визначенні громадянської позиції члена суспільства опирається на філософську концепцію свого «духовного ідеолога» - Г.Гегеля, що проявляється в переконанні в тому, що особистість тоді підноситься до громадянської позиції, тобто займає позицію громадянина, коли усвідомлює інтерес держави як свій власний інтерес.

У своїй філософській концепції вітчизняний науковець у поглядах на державу і громадянське суспільство звертається до історичних форм їх

існування та філософського розуміння. В.Шинкарук дає об'єктивну філософську оцінку в підходах різних філософських напрямків та концепцій щодо зазначеної проблематики. Він аналізує їх з позицій історичної та філософської перевірки. Наприклад, філософ, як і при аналізі методологічних і гносеологічних проблем, не відкидає з повним негативізмом ні філософський підхід марксистської, ні марксистсько-ленінської філософії щодо розуміння ідеології. Він визначає марксистсько-ленінське розуміння ідеології як одне з історично існуючих та таке, що має суспільно-історичну значимість.

В.Шинкарук у контексті розуміння громадянського суспільства, демократичної держави зазначає, що для звершення правової держави та реалізації своєї свободи важливе значення має участь громадян у житті держави через вибори. Для цього необхідно, щоб особа, яка здійснює свій вибір, і той, хто претендує на право бути обраним, «вели себе не як приватні особи, а як громадяни» й усвідомлювали, що свобода в політичному плані містить у собі відповідальність за здійснений вибір.

В.Шинкарук свій погляд повертає не тільки в бік необхідності політичних та економічних перетворень, а також привертає увагу громадськості до проблем культури, освіти і виховання. Проблема, з якою зіткнулася незалежна Україна, на думку науковця, є наслідком відсутності реакції колишнього Радянського Союзу на нівелювання негативних тенденцій індустріалізації суспільства та відсутності програм для формування та розвитку молодіжної культури і реформування в освіті.

Отже, В.Шинкарук аналізує проблеми філософії освіти: проблему гуманізації освіти, визначення вимог до формування вчителя, самовдосконалення особистості, з'ясування вікових особливостей у формуванні особистості та ін.

Філософія В.Шинкарука спрямована на людину і для людини. У дисертаційному дослідженні не акцентовано увагу на оцінці екзистенційних вимірів філософсько-антропологічних пошуків філософа, оскільки цей аспект його філософування набув ґрунтового висвітлення в сучасній вітчизняній філософській літературі. Зміст роботи сконцентровано на цілісному рефлексивному аналізі фундаментальних філософських проблем його спадку. Філософія В.Шинкарука демонструє не просто спорідненість та відповідність української філософії світовій філософській думці, а й унікальність, особливість, глибину та актуальність української філософії.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз філософської спадщини В.Шинкарука в літературно-джерельній базі здійснено в контексті критичної оцінки його філософського доробку представниками марксистсько-ленінської філософської позиції та в сучасній науковій літературі в аспекті висвітлення екзистенційних вимірів філософсько-антропологічного пізнання, в спектрі її значущості для сучасної вітчизняної філософської думки та вивчення методологічних філософських проблем.

2. Народження і становлення філософсько-світоглядної позиції молодого Шинкарука здійснювалося в руслі соціалістичних ідей, що не могло не вплинути на його ціннісні орієнтири, однак спровокувало в його філософських шуканнях шляхи подолання крайніх виявів матеріалізму-сталінізму та пошук відповідних альтернатив. Окрім історичних та політичних умов значний вплив на формування філософії В.Шинкарука мали національний філософський феномен, філософія марксизму, Друга світова війна та захоплення поезією.

3. Історико-філософський підхід у В.Шинкарука виявлено як у радянський період його філософування, так і в роки незалежності. У цьому контексті В.Шинкарук викладає філософію представників німецького класицизму, в історичному ракурсі досліджується філософія марксизму та аналізується західно-європейська філософська думка. У В.Шинкарука філософія як наука і є історією філософії і відображується через історичний процес розвитку та становлення філософської думки, що показує сукупність позачасового змісту історично конкретних філософських систем, які функціонують як об'єднана унікальність філософських особистостей в історико-філософському полі.

Важливе місце в його історико-філософських дослідженнях займає і дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук «Матеріалізм А.Н.Радищева». Зміст дисертаційної роботи ґрунтовно висвітлює історико-філософську складову розвитку російської і світової думки XVIII ст. через демонстрування протилежностей у поглядах матеріалістичних та ідеалістичних філософських концепцій.

4. У генезі філософської думки В.Шинкарука виокремлено такі напрями:

- дослідження проблем співвідношення логіки, діалектики і теорії пізнання через німецьку класичну філософію, філософію марксизму та сучасну світову філософію;

- звернення до проблем людини: розгляд екзистенційних вимірів людського буття та філософсько-антропологічної проблематики;

- аналіз становлення і розвитку вітчизняної філософії. У сферу його зацікавлень входить вивчення міфічних уявлень в слов'янській філософії V – IX ст., філософська думка в Україні кінця XVI – початку XVII ст., філософія Києво-Могилянської академії, філософія Григорія Сковороди, Памфіла Юркевича та інших представників української філософії;

- важливе місце у філософській спадщині В.Шинкарука займає соціально-філософська складова його творчості.

5. Відповідність філософії В.Шинкарука тенденціям вітчизняної та світової філософії та її значущості фіксується в:

- поверненні філософії В.Шинкарука до людини, що не було просто виявом філософської зацікавленості, а, як і будь яка філософська «подія», була філософською рефлексією на вимогу часу;

- дослідженнях проблем співвідношення логіки, діалектики і теорії пізнання В.Шинкаруком, що було зумовлене вихідними орієнтирами

марксистської філософії, яка розглядалася як базова філософська концепція формування радянської ідеології. Роботи В.Шинкарука з логіки, діалектики і теорії пізнання є еkleктичним поєднанням дослідження з історії філософії, методології науки та світоглядно-антропологічної проблематики. Український філософ виокремлює два підходи у висвітленні проблем діалектики: традиційний, до якого варто віднести джерельну базу виникнення діалектики – німецьку класичну філософію та марксизм, і новітній підхід, який формувався поза межами радянської системи і використовувався представниками європейської філософської думки;

- дослідженнях з історії німецької філософії, які мають об'єктивний характер, визначаються глибиною осягнення матеріалу та толерантністю в підході до його викладу. Історико-філософська оцінка німецької класичної філософії, здійснена представником київської школи філософування, розкриває багатий зміст цього етапу розвитку світової філософської думки та орієнтує філософську спільноту власне на мисленеву культуру та творчу активність людської свідомості;

- зверненні до проблем громадянського суспільства, що, на думку вітчизняного науковця, зумовлено принципово новими завданнями, які ставить сучасність як перед філософською громадськістю, так і перед академічною філософською наукою загалом щодо реалізації програми в побудові нового суспільства в Україні. Філософія повинна забезпечити науково-теоретичні основи для здійснення державної діяльності в цьому цілепокладанні. Побудова правової держави і громадянського суспільства вимагає осмислення та використання вагомих здобутків сучасності для суспільно-історичного втілення національної програми творення української державності..

6. Філософська спадщина В.Шинкарука характеризується унікальністю, незалежністю та толерантністю в способах філософування та відзначається об'єктивністю та ґрунтовністю філософських досліджень.

Унікальність та незалежність філософії В.Шинкарука визначається в тому, що вітчизняний філософ не тільки розумів необхідність звернення до проблем філософії людини, а й звертався та шукав шляхи розв'язання епохальних філософських проблем навіть в період марксистсько-ленінського догматизму. Окрім того, будучи представником марксистської філософії, але виступаючи проти доктринерської філософії Радянського Союзу, він виходить за межі діалектики радянського марксизму і позиціонує діалектику як загальну філософську методологію теоретичного пізнання, достойну уваги всієї філософської спільноти;

7. Історико-філософський спадок В.Шинкарука з німецької класичної філософії характеризується об'єктивністю та ґрунтовністю викладу матеріалу і є реконструкцією її значущості у відповідних етапах історії філософії. З позицій історичної та філософської перевірки вітчизняний філософ досліджує державу і громадянське суспільство. У своїй філософській концепції вітчизняний науковець опирається на історичні форми їх існування та філософське розуміння і дає об'єктивну філософську оцінку в підходах різних філософських напрямків та концепцій щодо даної проблематики.

Отже, філософія В.Шинкарука й сьогодні не втрачає значущості ні у теоретико-методологічному, ні у історико-філософському, ні у культурологічному аспектах. Він є яскравим представником напруженого духовного життя національної філософської традиції.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кліваденко Н.І. Формування філософської концепції В.І. Шинкарука під впливом радянської філософії / Н.І. Кліваденко // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. праць] / [голов. ред. В.М. Вашкевич]. – К.: ВІР УАН, 2012. – Випуск 66. – С. 410-419.
2. Кліваденко Н.І. Проблеми логіки, діалектики і теорії пізнання Гегеля у філософській концепції В.І. Шинкарука / Н.І. Кліваденко // Нова парадигма: журнал наукових праць / [голов. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 111. – С. 109-120.
3. Кліваденко Н.І. Світоглядні пошуки В.І. Шинкарука у період десталінізації філософської думки в УРСР / Н.І. Кліваденко // Нова парадигма: журнал наукових праць / [голов. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 112. – С. 88-98.
4. Кліваденко Н.І. «Матеріалізм А.Н. Радищева» у філософії В.І. Шинкарука / Н.І. Кліваденко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: зб. наук. праць – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 29 (42). – С. 79-84.
5. Кліваденко Н.І. Кант І. у історико-філософській рефлексії В.І. Шинкарука / Н.І. Кліваденко // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. праць] / [голов. ред. В. М. Вашкевич]. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 68. – С. 395-401.
6. Кліваденко Н.І. Німецька класична філософія Гегеля у роздумах та наукових доробках В.І. Шинкарука / Н.І. Кліваденко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. праць] / [голов. ред. В.Г. Воронкова]. – З.: Вид-во ЗДІА, 2013. – Випуск 52. – с.174-179.

АНОТАЦІЇ

Кліваденко Н.І. Філософська спадщина В.Шинкарука (історико-філософський аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2013.

Дисертацію присвячено висвітленню історико-філософського аналізу філософської спадщини В.Шинкарука (1928 – 2001), виявленню особливостей у підходах до проблем філософії вітчизняним науковцем та з'ясуванню ролі і значення його філософських ідей для сучасної філософської думки.

Обґрунтовано тезу про доцільність об'єктивного розгляду філософської позиції В.Шинкарука в контексті умов філософування періоду СРСР.

У роботі вказано, що звернення до філософії В.Шинкаруком зумовлене історико-філософським контекстом аналізу та дослідження. Відповідно до цього здійснено об'єктивний аналіз поглядів В.Шинкарука на філософію, співвідношення діалектики, логіки та теорії пізнання, діяльності, марксистської філософії, марксистсько-ленінської філософії, світогляду, культури, соціально-філософської проблематики, історії філософської думки.

Досліджено філософську концепцію В.Шинкарука з позицій філософської рефлексії та саморефлексії науковця, проаналізовано перспективи та актуальність філософської позиції вітчизняного науковця в радянських та сучасних умовах філософування в аспекті розвитку світової філософської думки.

Ключові слова: марксистська філософія, марксистсько-ленінська філософія, діалектика, теорія пізнання, діяльність, громадянське суспільство, філософія, історія філософії, немарксистська філософія.

Кливаденко Н.И. Философское наследие В.Шинкарука (историко-философский анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2013.

Диссертация посвящена освещению историко-философского аспекта философского наследия В.Шинкарука (1928 – 2001), выявлено особенности в подходах к проблемам философии отечественным ученым и выяснению роли и значения его философских идей для современной философской мысли.

Обосновано тезис о целесообразности объективного рассмотрения философской позиции В.Шинкарука в контексте условий философствования периода СССР.

В диссертационном исследовании доказано, что исходные положения философской позиции В.Шинкарука по определению философии, диалектики, истории философии и других философских категорий отвечают современным философским тенденциям неомарксизма.

В работе указано, что специфика обращения к философии В.Шинкарука обусловлена историко-философским контекстом анализа и исследования. Согласно этому, осуществлено объективный анализ взглядов В.Шинкарука на философию, соотношение диалектики, логики и теории познания, деятельности, марксистской философии, марксистско-ленинской философии, мировоззрения, культуры, социально-философской проблематике, истории философской мысли. Несмотря на направленность философских поисков В.Шинкарука (или на гносеологию, то на антропологию, или на социально-философскую проблематику) киевский философ транслирует свою заинтересованность в историко-философском ракурсе и демонстрирует достаточно информационно насыщенный материал со ссылками на первоисточники. В.Шинкарука философский анализ проблем человека, культуры, государства и т.д. проводит сквозь выделение философских акцентов

и их систематизацию, и демонстрирует историко-философские способы решения философских задач.

Уникальность и независимость философии В.Шинкарука определено в том, что отечественный философ не только понимал необходимость обращения к проблемам философии человека, но и обращался и искал пути решения эпохальных философских проблем даже в период марксистско-ленинского догматизма. Кроме того, будучи представителем марксистской философии, но выступая против философии Советского Союза, он выходит за пределы диалектики советского марксизма и позиционирует диалектику как общую философскую методологию теоретического познания, достойную внимания всей философской сообщества. Историко-философский наследство В.Шинкарука с немецкой классической философии характеризуется объективностью и обоснованием изложения материала и является реконструкцией ее значимости в соответствующих этапах истории философии. С позиций исторической и философской проверки отечественный философ исследует государство и гражданское общество. В своей философской концепции отечественный ученый опирается на исторические формы их существования и философское понимание и дает объективную философскую оценку в подходах разных философских направлений и концепций по данной проблематике.

Исследовано философская концепция В.Шинкарука с позиций философской рефлексии и саморефлексии ученого. Анализируются перспективы и актуальность философской позиции отечественного ученого в советских и современных условиях философствования в спектре развития мировой философской мысли. Таким образом, заслугой В.Шинкарука перед философией является введение украинской философской мысли в европейский категориальный аппарат.

Ключевые слова: марксистская философия, марксистско-ленинская философия, диалектика, теория познания, деятельность, гражданское общество, философия, история философии, немарксистская философия.

Klivadenko N.I. V.Shynkaruk's philosophical heritage (historical and philosophical analysis). – Manuscript.

Dissertation for a degree of candidate of philosophy, specialty 09.00.05 – history of philosophy. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2013.

Dissertation is devoted to coverage of historical and philosophical analysis of V.Shynkaruk's (1928 – 2001) philosophical heritage, revealing features in the approaches to the problems of philosophy of a domestic scientist and elucidation of the role and importance of his philosophical ideas for contemporary philosophical thought.

Thesis of feasibility of an objective consideration of V.Shynkaruk's philosophical position in the context of conditions of philosophizing in the period of USSR was substantiated.

The paper indicated that the specifics of V.Shynkaruk's reference to philosophy, was conditioned by historical and philosophical context of analysis and

research. Accordingly, an objective analysis of V.Shynkaruk's views on philosophy, correlation of dialectics, logic and epistemology, activity, Marxist philosophy, Marxist-Leninist philosophy, world-view, culture, social and philosophical issues, history of philosophical thought, was carried out.

V.Shynkaruk's philosophical concept from the positions of philosophical reflection and self-reflection of a scientist was studied. Prospects and relevance of philosophical positions of a domestic scientist in Soviet and modern conditions of philosophizing in the spectrum of development of the world of philosophical thought, were analyzed.

Keywords: Marxist philosophy, Marxist-Leninist philosophy, dialectics, epistemology, activity, civil society, civic position, history of philosophy, non-Marxist philosophy.

Підписано до друку 25.04.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 183
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

НБ НПУ

100127741

